TUDOMÁNYOS CIKK

A kis (családi) gazdaságok helyzete az Európai Unióban

Burgerné Gimes Anna

Kulcsszavak: Európai Unió, kis családi gazdaság, kisgazdasági terület, termelés, munkaerő, fogyasztás, értékesítés.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A közölt tanulmány célja a kisgazdaságok jelen helyzetének vizsgálata az Európai Unió országaiban néhány jellemző mutató alapján. A kisgazdaságokkal, illetve családi gazdaságokkal hosszú évtizedek óta foglalkozik a közgazdasági és szociológiai irodalom. A tanulmány néhány fontosabb közgazdasági és szociológiai irodalmi forrás alapján igyekszik meghatározni fogalmukat és elméleti tartalmukat. A vizsgálat során megállapítja, hogy a kisgazdaságok – bár egyre fogyóban vannak a nagyobb gazdaságok javára – nagy számban találhatók valamennyi EU-országban, különösen a dél-európai és az újonnan belépett volt szocialista országokban. Ugyanakkor az általuk elfoglalt mezőgazdasági terület csak csekély része az országok összes mezőgazdasági területének. A fejlett nyugat-európai országokban a nagyszámú és kis értéket termelő gazdaságok területaránya többnyire tört része az összes területnek, a dél-európai és a volt szocialista országokban – különösen a legszegényebbekben – ugyan nagyobb, de az összeshez viszonyítva még mindig kicsiny. A kisgazdaságok nagy számához hasonlóan nagy a munkaerőlétszámuk is, de évi teljes munkaerőre átszámítva csekély az arányuk az összes foglalkoztatottak között. Magasabb értékeket erre vonatkozóan is a legszegényebb volt szocialista országokban és egyes déli országokban találunk. A vizsgálatból kiderül, hogy a legtöbb országban a 100 ha-nál nagyobb és nagy termelési értékű gazdaságok foglalják el a mezőgazdasági terület tetemes részét. Ezekben van a legtöbb főfoglalkozású gazdálkodó is. A kisgazdaságok bár nagyszámúak, de többnyire csekély a termelékenységük.

A cikk a kis családi gazdaságok elméleti kérdéseivel, általános helyzetével az Európai Unióban, az EU-beli kisgazdaságok számának, területének és értékarányának országonkénti ismertetésével és elemzésével, munkaerő-helyzetével és értékesítésével foglalkozik.

A CSALÁDI GAZDASÁG FOGALMA

A kisgazdaságok többségükben családi gazdaságok. A családi gazdaság kritériumainak meghatározására számos szerző vállalkozott a közgazdasági és szociológiai irodalomban. Fő jellemzőjének általában azt tekintik, hogy azokban családi vezetéssel, jórészt családi munkaerővel történik a gazdálkodás saját vagy bérelt földön (*Burgerné, 2002*). *Chayanov (1966),* a családi gazdaságok XX. század eleji orosz klasszikusa abban látta a családi gazdaság megkülönböztető jellemzőjét, hogy az nem a profit maximalizálásában érdekelt, mint a tőkés gazdaság, hanem a családi fogyasztás

maximalizálásában. Fogyasztás-munkaráfordítás elméletében azt vallotta, hogy a paraszti gazdaság munkaráfordításának határhaszna ott található, ahol a paraszti háztartás minden tagjának fogyasztási szükségleteit kielégítik. Ezen a határon túl a haszon kisebbé válik, mint a munkaráfordítás. *Raup (1986)* olyan szervezetként jellemzi a családi gazdaságokat, amelyekben a család gyakorolja az ellenőrzést a termelőeszközök, a föld és a munkaerő felett. *Gasson és Errington (1993)* azzal jellemzik a családi gazdaságokat, hogy bennük az üzleti tulajdon olyan vezetési szereppel egyesül, amelyet rokonság vagy házasság biztosít és az generációkon át öröklődik. A munkát a család és ugyanakkor a vezető (menedzser) is végzi és a család a farmon él. *Djurfeldt (1996)* a családi gazdaságban a termelés, fogyasztás (háztartás) és a rokonság hármas egységét, továbbá a családi munka fontosságát hangsúlyozza. *Féret (2013)* irodalmi ismertetése szerint a kis és félig önellátó (*semi-subsistent*) farmok jellemzője az EU-ban, hogy kisebbek 2-5 hektárnál és kevesebbet termelnek 2000-8000 standard termelési értéknél, továbbá termelésük kevesebb mint 50%-át értékesítik. Főként saját fogyasztásra termelnek. Tipikusan családi gazdaságok és gyakran idősek a gazdálkodók. *Davidova (2009)* az új EU-tagországokban vizsgálva a kisgazdaságok helyzetét megállapítja, hogy azok túlélési stratégiaként jöhetnek létre drasztikus gazdasági reform vagy recesszió következményeként. Ezek az új tagországokban a legtöbb faluban kereskednek is.

Az 1980-as években kezdődött és a volt szocialista országokban a rendszerváltozáson áthúzódott a családi gazdaságok kontra nagygazdaságok vitája, amely még ma is arról szól, hogy egyik vagy másik gazdaságtípus produktívabb és életképesebb-e. *Schmitt (1989, 1991), Schmitt et al. (1996) és Deininger (1995)* a családi gazdaságok fölényével érveltek a kollektív nagygazdaságokkal szemben. Érveik között elsősorban a munkások felügyeletével, a munka szervezésével és irányításával kapcsolatos nagyobb tranzakciós költségek szerepeltek a közös és korporatív gazdaságokban, szemben a kisgazdaságok kisebb tranzakciós költségeivel, nagyobb rugalmasságával és családtagdolgozóik nagyobb érdekeltségével.

A rendszerváltozás utáni nagygazdasági tapasztalatok alapján többen cáfolták a nagyobb tranzakciós költségek és kisebb termelékenység vonatkozó elméletét. A munkaerővel kapcsolatos esetlegesen kisebb tranzakciós költségeket a kisgazdaságokban ellensúlyozzák és túlhaladják az egyéb tranzakciós költségek – állítják –, mint például a gépesítéssel, a termékek tárolásával és értékesítésével kapcsolatosak. *Mathijs és Vranken (2000)* tanulmányukban azt fejtegetik, hogy a farmok számviteli adatainak vizsgálata arra utal, hogy a teljes tényező termelékenység nagyobb a termelőszövetkezetek és állami gazdaságok utódszervezeteiben, mint a kisgazdaságokban az olyan országokban (Németország keleti részén, a Cseh Köztársaságban és Szlovákiában, Magyarországon), amelyekben utóbbiak jelentős számban fennmaradtak, szemben az olyan országokkal, amelyekben a rendszerváltozás után nagy számban feloszlatták a termelőszövetkezeteket, mint például Bulgáriában és Romániában. Ehhez még hozzátenném (*Burgerné, 2001*), hogy jórészt a bolgár és román szocialista nagygazdaságok korábbi technikai és biológiai elmaradottsága magyarázza kisgazdaságaik rendszerváltozás utáni nagyobb termelékenységét.[1]

Mint az előző ismertetésből is kitűnik, a kisgazdaságok, illetőleg családi gazdaságok nagyságáról nem igen volt szó az irodalomban és a vitákban. Holott a *Csajanov*- (1888–1937) féle, nyilvánvalóan kapitalizmusellenes, a létszükséglet feletti termelés szükségletét és érdemességét tagadó szubzisztens családi gazdasági modelltől kezdve óriási volt a családi gazdaságok

fejlődése napjainkig. Abban az időben – és főként Oroszországban – a kézi munka volt döntő a viszonylag alacsony termelékenységű családi gazdaságokban. A kézi munka meghatározta a gazdaságok lehetséges méretét is. Azok nem lehettek nagyobbak, mint amekkorát családi munkaerővel – főidényben esetleg néhány kisegítővel – el lehetett látni. Ma a teljesen gépesített, nagy hozamú vetőmagvakkal bevetett és csupán családi munkaerővel dolgozó gazdaságok akár 500-1000 hektárosak is lehetnek, mint például az Egyesült Államok közép-nyugati búza- és kukoricaövezetében. És természetesen piacra termelnek. Európában, ahol a mezőgazdasági népesség számára kevesebb föld áll rendelkezésre, akár 300-500 ha-ig is terjedhet a növénytermesztő vagy legelővel kiegészített állattenyésztő és ugyancsak piacra termelő családi gazdaságok területe, mint az több nyugat-európai országban megfigyelhető. De lehetnek azok kis területűek is, csak néhány hektárosak, ha nagy értékű munkaigényes termékek, zöldség, gyümölcs vagy dísznövény termelésével és értékesítésével foglalkoznak, mint például Hollandia üvegházas gazdaságai. Ezek is rendelkezhetnek a számukra jelenleg biztosítható modern technikával, gépekkel. A magyarországi növényházas, piacra termelő családi gazdaságok között szintén számos ilyen található. De lehetnek félegy ha-os hobbigazdaságok vagy a családot ellátó mellékfoglalkozású kisgazdaságok is, amelyek csak esetenként értékesítik a fölöslegeiket. És lehetnek – a legrosszabb esetben és a legszegényebb, munkanélküliséggel sújtott vidékeken – néhány négyzetmétertől 2 ha-ig terjedő területen gazdálkodó főfoglalkozású szubzisztens vagy főként a helyi piacokon feleslegeiket értékesítő félig szubzisztens gazdaságok.

Ez a tanulmány az olyan kisgazdaságok helyzetét kívánja áttekinteni az Európai Unió országaiban, amelyek nagyságuknál fogva döntő többségükben családi gazdaságok is. Vizsgálja számukat, számarányukat, időbeni alakulásukat, területi, munkaerő, fogyasztási és értékesítési kérdéseiket. A vonatkozó alap- és számított adatok a rendelkezésre álló különböző évek Eurostat és a KSH adatbázisából származnak.

A KISGAZDASÁGOK ÁLTALÁNOS HELYZETE

A gazdaságok száma folyamatosan csökken az Európai Unió országaiban, és ezen belül Magyarországon is. A csökkenés elsősorban a legkisebb gazdaságokat érinti, és főként azokat az országokat, amelyekben a legnagyobb az egyéni gazdaságok száma. A 2007-es reprezentatív gazdaságszerkezeti és a 2010-es általános mezőgazdasági összeírás (*Farm Structure Surveys,* FSS) között 13,9% volt a gazdaságszám-csökkenés az EU28-ban. 2003 és 2010 között viszont az EU27-ben már 20%-kal csökkent az összes gazdaságok száma. A művelt terület ugyanakkor átlagosan csupán 2%-kal zsugorodott, és ezen belül több országban növekedett is – 2007 és 2010 között az EU28 átlagában 1,4% volt a növekedés –, többnyire az új tagországokban, így például Észtországban, Bulgáriában, Lettországban, Litvániában és Magyarországon. Ez azt jelenti, hogy a nagyobb gazdaságok olvasztották magukba a kicsiket. A gazdaságok számának csökkenése legnagyobb volt az új tagországokban, így például Észtországban 46, Bulgáriában 44, Lettországban 34, Lengyelországban 31, Litvániában 27 és Magyarországon 25 százalék 2003 és 2010 között.[2] Magyarországon a 2010-es és 2013-as KSH-összeírások közötti időben az összes egyéni gazdaság száma 15, a 10 ha alattiaké 17%-kal, míg területük 8%-kal csökkent, ugyanakkor az összes művelt mezőgazdasági terület 6%-kal növekedett.[3]

A mezőgazdasági munkaerőlétszám szintén erőteljes csökkenést mutat, 2007 és 2010 között 16,1%-kal, azaz 11,9 millióról 9,9 millióra csökkent az EU28-ban az éves egységnyi teljes idejű munkateljesítmény a gazdaságszerkezeti összeírások szerint.[4]

A legnagyobb csökkenés – minimum 25% – Ausztriában, Cipruson, Romániában és Olaszországban volt. Csak Máltán, Írországban és Magyarországon volt némi növekedés. Így a KSH adatai szerint Magyarországon 5%-os teljes idejű munkateljesítmény-növekedést jegyeztek 2007 és 2010 között, és 2010-ben 423 000 volt az éves egységnyi teljes idejű munkateljesítmény. A 2000–2010 közötti csökkenés 11,7%-tól (Németország) 58,9%-ig (Szlovákia) terjedt. (A Nemzeti Számlarendszerek – *National Accounts Statistics,* NAS – mintegy 3 millió foglalkoztatott ember csökkenését mutatják ki az EU27 összességében 2000–2011 között. Magyarországon az NAS szerint 238 000 fő, azaz 47% volt a csökkenés.

2010-ben 12,2 millió (más Eurostat-statisztikákban 12,1 millió) farm volt az EU-ban és kb. 10 millió teljes munkaidejű ember dolgozott ott, az összes foglalkoztatott 5%-a. Ugyanakkor a gazdaságszerkezeti összeírás (FSS) szerint 25 millió ember volt teljes és nem teljes munkaidőben foglalkoztatva a mezőgazdaságban. Utóbbinak több mint a fele munkaidejének kevesebb mint 25%-át töltötte mezőgazdasági munkával. Teljes foglalkoztatást csak 14%-uknak nyújtott a gazdálkodás.

A munkaügyi statisztika (*Labor Force Survey,* LFS) szerint 2012-ben 9,9 millió 15 évnél idősebb ember dolgozott az EU mezőgazdaságában, halászatában, vadászatában és a kapcsolódó szolgáltatásokban, 4,6%-át képviselve az összes foglalkoztatottnak. Végül a nemzeti számlarendszer (NAS) 2011-es adatai szerint az EU mezőgazdasági munkaerejének mintegy 70%-a 7 tagországban koncentrálódott: Romániában és Lengyelországban (a kettőben összesen 40%), Olaszországban, Spanyolországban, Franciaországban, Bulgáriában és Németországban. Az összes nemzetgazdasági foglalkoztatottak arányát tekintve a 10%-os mezőgazdasági arányt 5 tagország haladta meg: Románia (31,4%), Bulgária (19,4%), majd Lengyelország, Görögország és Portugália (12,7, 11,0 és 10,3%-kal). 18 országban volt kisebb 5%-nál az arány, és 2%-nál kisebb Luxemburgban, Belgiumban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarországon 6,6% volt az arány.[5]

Ugyancsak az előző EU-források szerint az összes (EU28) 12,2 millió egyéni gazdaság fele 2 ha-nál kisebb volt 2010-ben és csupán 2,7%-uk volt nagyobb 100 ha-nál, az összes gazdasági terület 50,2%-át foglalva el. Az EU27 gazdaságainak közel egyharmada Romániában volt 2010-ben (32%) és háromnegyedük 2 ha alatti. Romániát követte Olaszország, az összes gazdaság 13,5%-ával, majd Lengyelország 12,5%-kal, Spanyolország 8,2%-kal, Görögország 5,9 és Magyarország 4,8%-kal. 5,2 millió gazdaságnak, azaz az összes 42,6%-ának volt kisebb a standard termelési értéke (azaz a gazdaság kapujában mért összes éves termelési értéke) 2000 EUR-nál, és 7 millió gazdaságnak, az összes 57,2%-ának volt nagyobb annál.

A legnagyobb gazdasági átlagterület Csehországban volt 152 ha-ral, majd az Egyesült Királyságban 79, Luxemburgban 59, Németországban 56 és Franciaországban 53 ha-ral. A legkisebb átlagterület Máltán volt (1 ha), majd Cipruson és Romániában (kb. 3 ha), Görögországban és Szlovéniában (kb. 6 ha), Olaszországban és Magyarországon (kb.8 ha) és Lengyelországban (kb. 10 ha). Az értékek az országonként egyedileg megállapított és még megfigyelt minimális gazdasági mérethatár feletti méreteket jelzik (Magyarországon 1500 m² felett).

Magyarországon a KSH előzetes gazdaságszerkezeti adatai szerint 2013. június 1-jén közel 485 ezer egyéni gazdaság végzett mezőgazdasági tevékenységet. Az egyéni gazdaságok száma az ezredforduló óta folyamatosan mérséklődött, 2000 óta felére csökkent. Az egyéni gazdaságok kétharmada 1 hektárnál kisebb mezőgazdasági területet használt. Az 1 hektár alat-

ti gazdálkodók voltak a legtöbben. Ezek az egyéni mezőgazdasági terület 0,9; a 2 ha-nál kisebbek pedig 1,9 százalékát foglalták el. Az egyéni gazdaságok összes mezőgazdasági területének 76%-át a 10–300 hektár méretű egyéniek (a gazdaságok 10%-a) használta. A mezőgazdasági területet használó gazdaságok átlagos mérete 2013-ban 308, az egyéni gazdaságoké 5,4 hektár volt.

A LEGKISEBB GAZDASÁGOK SZÁMA, TERÜLETE ÉS TELJESÍTMÉNYE

Az 1. táblázatban látható a legkisebb (mini) gazdaságok száma, területe és teljesítménye az EU országaiban.[6]

Az 1. táblázat azt mutatja, hogy a legkisebb, azaz mini gazdaság a legszámosabb az újonnan csatlakozott és a déli országokban. Az újonnan csatlakozottak között

1. táblázat
A kisgazdaságok aránya az országonkénti összes gazdaság százalékában 2010-ben
(M. e.: %)

Ország	<2 ha gazdaságok		<2000 EUR standard termelési értékű* gazdaságok	
	száma, db	területe, ha	száma, db	területe, ha
EU28	47,0	2,5	42,6	1,4
Belgium	10,0	0,3	3,1	0.0
Bulgária	80,0	3,2	69,0	8,7
Csehország	8,7	0,1	5,9	0,0
Dánia	1,2	0,0	1,9	0,0
Németország	4,8	0,1	0,4	0,0
Észtország	11,3	0,3	26,0	0,8
Görögország	50,8	8,9	32,6	3,6
Spanyolország	27,3	1,3	21,3	0,7
Franciaország	13,0	0,2	8,1	0,1
Horvátország	52,5	7,7	38,2	4,4
Olaszország	50,6	5,7	30,5	1,0
Lettország	11,5	0,5	47,1	3,6
Litvánia	16,2	1,7	48,4	5,3
Magyarország	*71,6*	*2,9*	*62,2*	*5,2*
Hollandia	11,1	0,5	0,1	0,0
Ausztria	10,8	0,7	13,9	0,3
Lengyelország	23,6	3,3	29,4	2,5
Portugália	50,0	4,3	38,2	2,6
Románia	70,8	13,0	70,4	17,4
Szlovénia	27,2	4,5	21,0	2,1
Szlovákia	35,7	0,5	30,7	0,5
Svédország	0,8	0,0	8,0	0,2
Egyesült Királyság	2,4	0,0	8,7	0,1

Megjegyzés: * A standard termelési érték (*standard output*) a termelés (növény vagy állat) közvetlen támogatás mentes átlagértéke a gazdaság kapujában ha-ra vagy db állatra vetítve euróban. Minden termékre vonatkozik egy regionális érték az előző öt év átlaga alapján. Az érték a 2010-es összeírásban váltotta fel a standard fedezeti hozzájáruláson alapuló EUME (ESU) európai mértékegységet.

Forrás: Farm Structure Statistics Data from April 2014, EU adataiból számítva

Bulgária, Magyarország és Románia vezet (80, 72 és 71%-kal) a rendszerváltás utáni elhibázott föld-újraelosztás következményeként. Jóval kisebb a mini gazdaságok aránya az előző politikai rendszerben is egyéni gazdálkodó Lengyelországban és Szlovéniában (24 és 27%), továbbá a balti országokban, Csehországban és Szlovákiában (11, 16 és 36%), amelyekben szintén volt földprivatizáció a rendszerváltozás után. A korábbi EU-tagországokban – kivéve a jellemzően kisgazdálkodó dél-európai országokat – általában csekély az arány. Utóbbiakban jelentős, többnyire 20% feletti a munkaigényes zöldség, gyümölcs és szőlő termőterület aránya.

A volt szocialista országokban a mini gazdaságok nagy számának meglétét erősíti a szocialista háztáji gazdálkodás tradíciója. A termelőszövetkezetek – és helyenként az állami gazdaságok – által a tagoknak, dolgozóknak juttatott háztáji földek magántulajdonba kerültek a földreformok során. Korábban ezekben termelték meg a zöldség-gyümölcs és szőlő nagy részét, valamint az állatállomány jelentős részét is ezekben tartották. Bulgáriában, Romániában és Magyarországon még 2010-ben is a szőlőterület 36, 27 és 22%-a volt található ezekben a kisgazdaságokban. Észtországban az ültetvények 36%-a, Lettországban az állandó legelők 34%-a volt ezekben. Bulgáriában az állategységben kifejezett állatállomány 34, Romániában 25, Magyarországon 16%-át tartották a kisgazdaságokban.

A mini gazdaságok területaránya majd minden országban csekély, jóval kisebb, mint a számarány (a nyugat-európai országokban többnyire történtékű), míg a legmagasabb a déli országokban (6-9%, kivéve Máltát, ahol 52%) és Horvátországban, Romániában (8, 13%). Magyarországon mindössze 3%. Az EU28 átlagában a 47%-os gazdasági számaránnyal szemben területük nagysága 2,5%.

Az euróban mért teljesítményt tekintve szintén a 2000 EUR-nál kisebb standard termelési értékű gazdaságok száma viszonylag jelentős azokban az országokban, amelyekben az ilyen gazdaságok száma nagy (bár kisebb, mint a gazdaságok számaránya), ugyanakkor területarányuk minimális. A legnagyobb a teljesítmény területaránya az összes teljesítmény területéhez képest Romániában (17%), Litvániában és Magyarországon (5, 5%).

A LEGKISEBBNÉL NAGYOBB KISGAZDASÁGOK SZÁMA, TERÜLETE ÉS TELJESÍTMÉNYE

Megvizsgáltam a 10 ha-ig terjedő és 15 000 EUR standard termelési értékig termelő gazdaságok számának területi és termelésének területi arányát is, mivel véleményem szerint ezek többnyire még a kis (családi) gazdaságokhoz sorolhatók a jelenlegi gazdálkodási körülmények között (2. táblázat). Ezek az értékek ugyan nagyobbak az 1. táblázatban közölteknél, de területarányuk az összes területben többnyire szintén csekély. Ez arra utal, hogy a mai mezőgazdasági technikai, technológiai és biológiai feltételek mellett 10 ha-nál és 15 000 EUR termelési értéknél is magasabban találhatók a gazdaságos termelés határai. A legnagyobb gazdasági számarányt a 2. táblázatban is a dél-európai országok, továbbá Románia, Bulgária, Magyarország, Horvátország, Szlovénia és Szlovákia (98 és 75% között csökkenő sorrendben) képviselik. Területarányuk viszont megfelelően 39 és 3% közötti. Az EU28 összességében az ilyen gazdaságok számaránya 80, területaránya 12%.

A 15 000 EUR termelési értékig termelő összes EU28 gazdaság számaránya 81, területi aránya viszont nem egészen 10%. Az ilyen termelési értékű gazdaságok száma szintén a dél-európai országokban magas, de többnyire kisebb a gazdaságaik számarányánál, utalva számarányuknál kisebb hatékonysági arányukra. Az új tagországokban a legmagasabb a számarányuk szintén Romániában, majd Bulgáriában, Magyaror-

országon, Horvátországban, Lengyelországban, Szlovéniában és Szlovákiában (99 és 83% közötti). Termelési értékük területaránya az összesből ugyanakkor kisebb, megfelelően 58 és 4% közötti, csökkenő sorrendben. A 15 000 EUR-ig termelő termelési értékű gazdaságok száma és területaránya a legmagasabb Romániában – bár a számaránynál ott is kisebb az értékbeli területarány –, de az utóbbi jóval kisebb a gazdasági számaránynál Bulgáriában, Magyarországon, Horvátországban, Lengyelországban, Szlovéniában és Szlovákiában, mutatva a számaránynál kisebb gazdasági hatékonyságot, illetőleg termelékenységet.

A KISGAZDASÁGOK EGYÉB JELLEMZŐI

Korábbi statisztikai felmérésében az EU az 1 ESU-nál (magyarul EUME) kisebb gazdaságok jellemzőit vizsgálta 27 tagországban a munkaerő- és állatlétszámra vonatkozóan is (3. táblázat).

2. táblázat

A kisgazdaságok szerkezete az országonkénti összes gazdaság százalékában 2010-ben

(M. e.: %)

Ország	2–10 ha gazdaságok		2000–14 999 EUR standard termelési értékű gazdaságok		Egyéni gazdaságok átlagterülete, ha*
	száma, db	területe, ha	száma, db	területe, ha	
EU28	80,2	12,4	80,9	9,5	14,1
Belgium	34,7	4,2	20,8	0,8	31,7
Bulgária	94,3	6,9	95,4	26,2	9,8
Csehország	33,7	1,0	50,5	1,9	152,4
Dánia	25,0	2,3	30,4	1,1	64,6
Németország	21,4	2,4	24,0	1,4	55,8
Észtország	54,5	4,9	81,8	8,1	47,7
Görögország	89,2	42,8	84,7	36,9	5,8
Spanyolország	67,4	8,5	68,7	8,8	24,0
Franciaország	35,9	2,2	31,1	1,7	52,6
Horvátország	89,4	37,0	88,7	34,9	–
Olaszország	84,4	24,4	73,8	9,3	7,9
Lettország	61,1	13,0	91,7	23,1	21,5
Litvánia	78,7	21,5	93,0	32,5	13,7
Magyarország	*91,6*	*9,9*	*93,9*	*20,2*	*8,0*
Hollandia	42,8	6,4	21,0	0,6	26,0
Ausztria	49,3	10,8	50,3	7,0	19,5
Lengyelország	77,4	30,4	82,6	26,4	9,6
Portugália	86,5	17,1	86,7	18,7	12,0
Románia	97,9	38,8	98,7	57,9	3,4
Szlovénia	84,2	47,0	83,2	31,6	6,4
Szlovákia	75,3	2,5	82,6	3,9	28,1
Svédország	34,8	4,6	59,2	6,3	43,5
Egyesült Királyság	23,3	1,3	42,0	2,3	78,6

Megjegyzés: *EU27. Az átlagterület az országonként különbözően megállapított legkisebb még mért gazdasági területhatár feletti gazdaságok átlagterületét képviseli.

Forrás: Farm Structure Statistics Data from April 2014, EU adataiból számítva

3. táblázat

Az 1 ESU-nál* kisebb gazdaságok jellemzői az összes gazdaság százalékában 2005-ben

(M. e.: %)

	Gazdaságok száma	Munkaerő létszáma	Munkaerő létszáma teljes munkaerőben**	Mezőgazdasági terület, ha	Állatlétszám állategységben***
Ausztria	19,7	15,4	8,4	17,6	0,7
Belgium	3,7	2,5	1,2	0,1	0,0
Bulgária	77,9	70,7	63,0	8,9	34,4
Csehország	36,7	13,3	6,9	1,0	0,7
Dánia	0,3	0,2	0,1	0,1	0,0
Egyesült Királyság	36,1	26,2	14,2	6,2	0,4
Észtország	51,7	40,6	24,5	7,9	3,0
Franciaország	7,0	4,4	1,4	0,4	0,2
Görögország	18,6	15,0	4,3	2,0	0,7
Hollandia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Lengyelország	56,3	46,5	24,5	11,0	3,9
Lettország	65,1	55,1	40,5	23,5	9,5
Litvánia	49,2	41,9	31,4	16,3	13,0
Magyarország	*78,3*	*71,0*	*51,3*	*5,2*	*15,6*
Németország	4,8	3,1	1,4	0,4	0,2
Olaszország	20,1	16,3	8,2	2,4	0,3
Portugália	32,3	27,6	21,3	4,8	2,3
Románia	71,0	63,9	48,8	25,7	25,3
Spanyolország	11,2	8,9	5,3	4,5	0,4
Svédország	12,5	10,1	6,4	3,0	2,0
Szlovákia	81,2	60,7	33,5	2,1	5,6
Szlovénia	21,1	17,6	12,8	7,7	3,5

Megjegyzés: * Az ESU (*European Size Unit*) vagy magyarul EUME (Európai Mérték Egység) a gazdaságok termelési mértékegysége volt korábban. Úgy számították ki, hogy a különböző mezőgazdasági termékek, növények vagy állatok egy ha-ra vagy egy állatra vonatkozó standard fedezeti hozzájárulását vették alapul EUR-ban kifejezve. A standard fedezeti hozzájárulás az egyes termékek bruttó termelési értékének és változó költségeinek különbözete volt régiós átlagban. A gazdaság standard fedezeti hozzájárulásait összesítve kapták meg a gazdaságnagyságot ESU-ban kifejezve. 1 ESU = 1200 EUR volt az elfogadott egység. Ez kb. 1,3 ha gabonának vagy 1 fejőstehénnek vagy 25 anyajuhnak felelt meg.
** A teljes munkaerő a munkaerőlétszám évi 1800 órás, azaz 225 nyolcórás munkanap teljesítményre átszámolva.
*** Az állategységet a standard feletetett takarmány alapján számítják.

Forrás: Agricultural Statistics Main Results 2006-2007, Eurostat, 2008

A 27 tagországban a gazdaságok 46%-a volt 1 ESU-nál kisebb 2005-ben. Ezek a gazdaságok jórészt saját fogyasztásra termeltek (az EU akkor tekinti a gazdaságokat saját fogyasztásra termelőnek, ha termelésük több mint 50%-át maguk fogyasztják el). Területarányuk csekély volt, ugyanakkor a mezőgazdaságban dolgozó személyek 40%-a és a teljes munkaidős munkaerő 24%-a volt itt található.

A 3. táblázatból látható, hogy a legtöbb 1 ESU-nál kisebb gazdaság az összes gazdaság arányában szintén a vizsgált új EU-tagországokban volt – kivéve Szlovéniát, amely Ausztria arányához közelített. A legfejlettebb országok többségében csekély, 0-7%, a kisgazdaságok nagy számával rendelkező mediterrán országokban 10-20%, viszont az új tagországokban 37-től 80%-ig terjedt az ilyen gazdaságok arányszáma.

Lengyelországban akkor még, a későbbieknél elmaradottabb kisüzemi szerkezetre jellemzően, több mint 56% volt a mini gazdaságok százalékaránya. Legtöbb ilyen gazdaság 70-80% körüli aránnyal Bulgáriában, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában volt található. A fejlett országok közül kiemelkedett a kisgazdaságokra vonatkozó értékekkel az Egyesült Királyság és Ausztria.

A mezőgazdasági munkaerőnek igen jelentős részét, teljes munkaerőegységben számolva 30-63%-át foglalkoztatták 2005-ben az új tagországokban a kisgazdaságok. Legmagasabb volt a munkaerőlétszám Romániában 49 és Bulgáriában 63%-kal.

Az összességében viszonylag csekély mezőgazdasági területarányon belül kiemelkedett Románia, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Bulgária, Észtország és Szlovénia 26 és 8% közötti aránnyal.

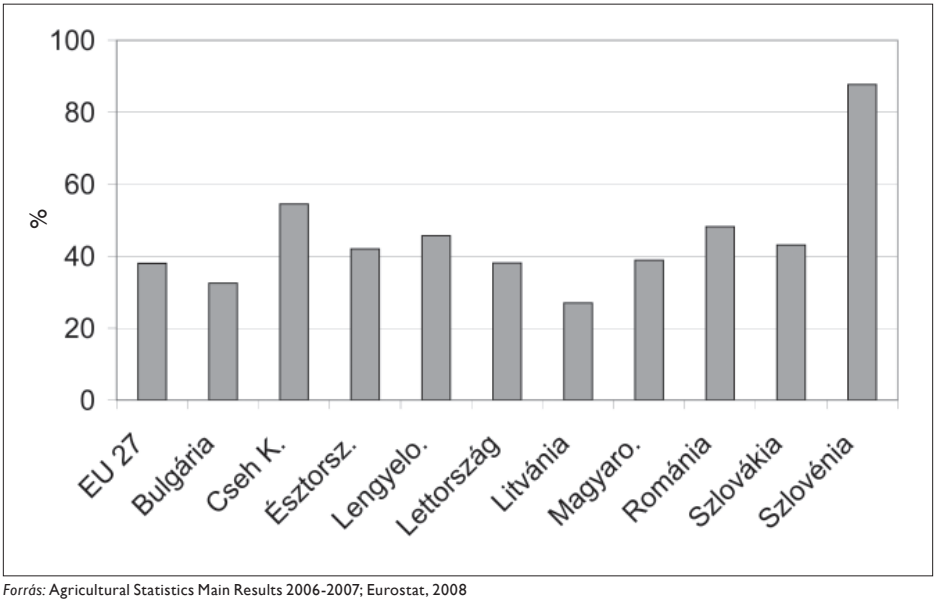
Legtöbb állatot Bulgária tartotta ezekben a gazdaságokban, állategységben számolva 34, utána következett Románia 25, Magyarország 16 és Litvánia 13%-kal.

A mini gazdaságok gazdáinak számottevő része részfoglalkozású volt, a főfoglalkozásúak általában az idősebb korosztályokból kerültek ki. A mezőgazdaságon kívüli főfoglalkozás arányát mutatja a 2005-ös adatok alapján az EU27 átlagában és az újonnan csatlakozott tagországokban az 1. ábra.

Az 1. ábrán látható, hogy a 27 tagország átlagában 38% volt a nem főfoglalkozású gazdálkodók aránya a mini gazdaságokban. Azért ilyen kevés, mert egyrészt a legtöbb ilyen gazdaság az új tagországokban található, másrészt a régi tagországokban is sok az idős gazdálkodó közöttük. De minél fejlettebb a mezőgazdaság, annál nagyobb az egyéb foglalkozásúak aránya. Dániában például a mini gazdaságok gazdálkodóinak 100%-ban volt egyéb foglalkozása. A legfejlettebb országok mellett Csehországban és Szlovéniában volt a legtöbb egyéb foglalkozású gazdálkodó, a legkevesebb pedig Litvániában és Bulgáriában. Zömében 38-48% között mozgott az arányuk az új tagországokban.

1. ábra

A mini gazdaságok gazdálkodói közül egyéb főfoglalkozással rendelkezők aránya, %

Forrás: Agricultural Statistics Main Results 2006-2007; Eurostat, 2008

A NAGYGAZDASÁGOK

A nagyszámú és viszonylag kis mezőgazdasági területet elfoglaló kisgazdaságokkal és több ország viszonylag kis átlagterületeivel szemben számos országban jelentős a nagygazdaságok területe és teljesítménye (4. táblázat).

4. táblázat
A 100 ha-nál és 500 000 EUR teljes teljesítményértéknél nagyobb egyéni (holding) gazdaságok aránya országonként az összes gazdaság %-ában 2010-ben

(M. e.: %)

Ország	100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya	500 000 EUR standard termelési értéknél nagyobb gazdaságok aránya
EU28	50,2	31,3
Belgium	24,6	34,0
Bulgária	82,4	29,3
Csehország	88,6	76,7
Dánia	66,1	67,6
Németország	55.1	37,2
Észtország	73,2	51,6
Görögország	7,2	3,6
Spanyolország	55,1	29,5
Franciaország	59,1	20,0
Horvátország	19,1	14,8
Olaszország	26,2	33,8
Lettország	47,0	27,6
Litvánia	41,6	23,0
Magyarország	*64,7*	*42,7*
Hollandia	18,3	55,0
Ausztria	18,4	7,3
Lengyelország	21,6	16,0
Portugália	57,7	23,7
Románia	50,0	18,5
Szlovénia	6,8	9,2
Szlovákia	91,1	76,8
Svédország	51,8	28,1
Egyesült Királyság	74,0	40,4

Forrás: Farm Structure Statistics Data from April 2014, EU adataiból számítva

A 4. táblázatból az látható, hogy míg az EU28-ban a 12,2 millió gazdaságból a 2 hanál kisebbek területe 2,5%-át tette ki az összesnek és 5,5 millió, azaz 44,6% volt kisebb 2000 EUR standard termelési értékűnél, addig több mint 50% volt a 100 hanál nagyobb gazdaságok területi aránya és 31% termelt többet 500 000 EUR értéknél (az ennél nagyobbakról, amelyeknek aránya szintén jelentős, sajnos nincsenek adataink).

Feltűnő, hogy még több, jellemzően kisgazdaságú déli országban is számottevő viszonylag a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya (Portugáliában 58, Spanyolországban 55, Olaszországban 26%), valószínűleg részben a nem tökéletesen végrehajtott II. világháború utáni földreformoknak tulajdoníthatóan, részben a hatékonysági kényszer miatt. A volt szocialista országokban, bár az 1990-es évek elején többnyire kisgazdasági szerkezetet teremtő szándékkal privatizálták a nagygazdaságokat – kivéve Csehszlovákiát –, mégis nagyarányú maradt, illetve vált azzá a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya (Szlovákiában, Csehországban, Bulgáriában, Észtországban, Magyarországon és Romániában 91 és 50% között csökkenő sorrendben).

Magyarországon a KSH adatai szerint az összes (valószínűleg a megfigyelt értékhatár alattiakat is beleértve) egyéni gazdaság átlagterülete 5,4 ha volt 2013-ban, és a 100 ha-on felüli egyéni gazdaságoké 179 ha, utóbbi az összes egyéni mezőgazdasági terület 27%-át foglalva el. Az összes magyar gazdaság 1,7%-a volt 2013-ban 100 ha feletti, viszont az összes mezőgazdasági terület 53%-át képviselte.

Érdekes továbbá az, hogy a kisgazdaságok fölényét hirdető és ezzel kapcsolatban a nyugati országok, elsősorban Dánia példáját emlegető magyar agrárközgazdászok és politikusok hiedelme ellenére Dániában is 66% a 100 ha-nál nagyobb és 68% az 500 000 EUR értéknél többet ter-

melő gazdaságok részaránya. Az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Németországban (utóbbiban nem oszlatták fel a keleti rész termelőszövetkezeteit, hanem jó részük társas gazdasággá alakult) és Svédországban 74 és 52% között mozog a területi arány és 40-28% között az 500 000 EUR-nál magasabb termelési értékarány csökkenő sorrendben. Hollandiában ugyan csak 18%-os az említett területi arány, de az a termelési érték 55%-át állítja elő. A magyarázat valószínűleg a nagyszámú és viszonylag kis területű, de nagy termelési értéket előállító üvegházas gazdaság. Talán a legkisebb nagygazdasági területtel és termelési értékaránnyal rendelkezik a velünk szomszédos Ausztria (18 területi és 7% termelési értékaránnyal), amelynek nagy kiterjedésű hegyvidéki területein egyrészt nem lenne gazdaságos a nagyüzemi termelés, másrészt a gazdálkodást főként mellékfoglalkozásként űzik.

Mindez arra mutat, hogy korunk mezőgazdasági fejlettségi, gépesítettségi és technológiai viszonyai között többnyire nem lehet eléggé hatékony a kisüzemi termelés. Az sokkal inkább szolgál szociális (munkanélküliség körülményei között), önellátási (rendszerint melléktevékenységként), illetőleg hobbicélokat, semmint ökonómiaikat.[7]

A MUNKAERŐ-ELLÁTOTTSÁG

Rátérve a gazdaságok munkaerőhelyzetére, az elsősorban az 5. táblázattal jellemezhető.

Más képet kapunk közel ugyanazokra az adatokra vonatkozóan, ha a mezőgazdaságban dolgozók munkáját, azaz létszámát teljes munkaidőre számítjuk át (6. táblázat).

Az 5. és 6. táblázatot összehasonlítva azt látjuk, hogy míg az 5. táblázaton a gazdálkodók, illetőleg mezőgazdaságban dolgozók (gazdaságtulajdonosok, bérlők, dolgozó családtagok és kisegítők) sokasága van jelen, addig a 6. táblázatban teljes munkaidőre átszámított teljesítményük jelentősen mérséklődik az előző táblázat adataihoz képest. Így például az EU27 országainak mezőgazdaságában dolgozók létszáma közel 25 millió fő, ugyanez teljes munkaidőben számítva a 10 milliót sem éri el. Bulgáriában a 739 ezres létszám teljes munkaidőben 407 ezerre, Romániában a 7,16 milliós 1,61 millióra, Olaszországban a 3,39 milliós 954 ezerre, Magyarországon az 1,14 milliós 424 ezerre mérséklődik.

Teljes munkaidőben számítva a legmagasabb a mezőgazdaság nemzetgazdasági foglalkoztatottsági aránya Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban, Görögországban és Portugáliában (31,4 és 10,3% között csökkenő sorrendben). A legkevesebb, 1-1,5% közötti Luxemburgban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarország aránya (6,6%) a közepesek közé tartozik. Az EU27 átlaga 5,1% volt 2011-ben.

Egy gazdaságra jutóan legtöbb személy Csehországban és Szlovákiában dolgozott (az 5,8 és 3,7 megfelelő adatok félő, hogy a társas gazdaságokra is vonatkoznak, hasonlóan a két ország egyéb adatához), a többi adat 1,5 és 2,5 között változik.

A 4000 EUR-nál kevesebb teljes termelési értéket termelő kisgazdaságokban dolgozók számának aránya az összesből az EU27 átlagában 53,1%. A legtöbb ilyen Romániában, majd Bulgáriában, Magyarországon, Cipruson, Máltán, Lettországban, Litvániában, Portugáliában és Horvátországban található. A legkevesebben dolgoznak ilyen gazdaságokban Németországban és Hollandiában (1,6 és 1,8%). Természetesen a teljes munkaidőben mért értékek itt is arányosan kevesebbet mutatnak.

A gazdaságokban teljes munkaidőben dolgozók aránya legmagasabb volt 2010-ben Csehországban, Belgiumban, Luxemburgban, Dániában, Németországban és Hollandiában (csökkenő sorrendben 60 és 42% közötti), vagyis ott, ahol a legnagyobbak a birtokok. Legalacsonyabb volt Romániában, Szlovéniában, Litvániában,

5. táblázat

Rendszeres munkaerőlétszám az EU mezőgazdaságában 2010-ben

Ország	Összes létszám, 1000 fő	Férfi, %	Átlagos munkaerőlétszám/gazdaság	<4000 EUR standard teljesítmény értékű gazdaságban dolgozók %-a	Teljes munkaidőben dolgozók %-a
EU27	24 960,4	55,1	2,1	53,1	14,3
Belgium	80,9	66,4	1,9	4,9	53,0
Bulgária	738,9	56,5	2,0	77,7	18,4
Csehország	132,7	66,6	5,8	5,9	60,4
Dánia	80,1	73,6	1,9	5,6	46,7
Németország	749,7	65,4	2,5	1,6	41,9
Észtország	52,3	55,0	2,7	44,0	28,1
Görögország	1 212,7	60,4	1,7	47,3	8,6
Spanyolország	2 227,0	65,7	2,2	35,4	14,0
Franciaország	1 014,8	68,2	2,0	10,0	52,2
Olaszország	3 392,7	57,3	2,1	44,4	9,3
Lettország	181,0	50,7	2,2	63,8	16,5
Litvánia	366,1	49,6	1,8	64,2	6,8
Magyarország	*1 143,5*	*53,8*	*2,0*	*74,3*	*10,4*
Hollandia	211,6	64,5	2,9	1,8	41,9
Ausztria	346,3	59,1	2,3	17,7	8,0
Lengyelország	3 802,6	55,2	2,5	45,0	22,4
Portugália	708,1	54,6	2,3	57,8	19,1
Románia	7 156,9	53,1	1,9	83,0	0,9
Szlovénia	208,5	54,2	2,8	39,2	5,2
Szlovákia	91,0	66,9	3,7	32,9	31,6
Svédország	141,5	65,0	2,0	20,5	15,5
Egyesült Királyság	418,5	71,6	2,2	12,0	39,6
Horvátország	513,7	55,1	2,2	52,7	7,0

Forrás: Eurostat Általános Mezőgazdasági Összeírás (FSS) 2010 adatok

Máltán, Horvátországban, Cipruson, Görögországban, Ausztriában, Olaszországban és Magyarországon (növekvő sorrendben 1-10% közötti), ahol nagyobb számban vannak kisbirtokok. Az EU27 összességében 14% volt ez az érték. A nem teljes munkaidőben dolgozók jelentős része az egyéb foglalkozásúakhoz és a családi kisegítőkhöz, nyugdíjasokhoz stb. sorolható, azaz az 5. táblázat teljes munkaidőn felüli értékei nagyobb részben ezek arányát mutatják az egyedi, illetőleg egyéni gazdaságokban (holding), amely szerint Magyarországon ez közel 90% lehet.

A gazdaságokban dolgozók között szép számmal találhatók idősek és nyugdíjasok. A gazdaságszerkezeti összeírások szerint 2012-ben Portugáliában dolgozott a gazdaságokban a legtöbb 65 éven felüli (43%), majd Cipruson (29%), Írországban (20%), Horvátországban (22%), Szlovéniában (18%), Svédországban és az Egyesült Királyságban (15, 16%), Ausztriában (13%) és Dániában (11%). Az EU27 összességében 10% volt a 65 éven felüliek aránya. Magyarországon a KSH adatai szerint az egyéni gazdálkodók 31%-a volt 65 év feletti 2013-ban.

6. táblázat
Rendszeres és rendkívüli munkaerő munkavégzése teljes munkaidőre átszámítva (AWU) az EU mezőgazdaságában 2010-ben

Ország	Nemzetgazdasági összes foglalkoztatottak %-a*	Összes AWU, 1000 fő	Férfiak %-a**	Átlagos munkaerő-létszám/ gazdaság	<4000 EUR standard teljesítmény értékű gazdaságban dolgozók %-a
EU27	5,1	9 761,2	60,0	0,8	30,6
Belgium	1,3	61,6	65,6	1,4	2,6
Bulgária	19,4	406,5	57,2	1,1	66,3
Csehország	2,8	108,0	66,7	4,7	2,9
Dánia	2,3***	52,3	75,7	1,2	4,0
Németország	1,5***	545,5	63,4	1,8	0,6
Észtország	3,3	25,1	54,8	1,3	23,6
Görögország	11,0	429,5	59,9	0,6	21,2
Spanyolország	4,1****	889,0	58,7	0,9	16,2
Franciaország	2,6***	779,7	64,3	1,5	3,7
Olaszország	3,6***	953,8	66,6	0,6	18,1
Lettország	6,7	85,2	51,3	1,0	48,3
Litvánia	7,7	146,8	51,6	0,7	45,7
Magyarország	*6,6*	*423,5*	*59,5*	*0,7*	*54,1*
Hollandia	2,5	161,7	63,3	2,2	1,1
Ausztria	4,4	114,3	64,2	0,8	7,0
Lengyelország	12,7****	1 897,2	57,0	1,3	32,4
Portugália	10,3***	363,4	52,8	1,2	47,2
Románia	31,4***	1 610,3	54,3	0,4	64,7
Szlovénia	7,2	76,7	55,5	1,0	26,2
Szlovákia	2,2	56,1	69,5	2,3	15,2
Svédország	1,4***	56,9	67,6	0,8	9,9
Egyesült Királyság	1,3****	266,3	72,3	1,4	6,2
Horvátország	–	184,5	58,1	0,8	30,6

Megjegyzés: * 2011; ** csak rendszeres munkaerő; *** 2010; **** mezőgazdaságon kívül halászat, vadászat és erdészet

Forrás: Eurostat Általános Mezőgazdasági Összeírás (FSS) 2010 és Eurostat Nemzeti Számlarendszer (National Accounts)

A legtöbb 40 év alatti dolgozó azokban az országokban volt 2012-ben, amelyekben a legmagasabb a gazdaságokban a főfoglalkozásúak aránya és legkevesebb a 4000 EUR termelési értéket sem elérő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol nehéz volt más munkát találni a mezőgazdaságon kívül. Így Dániában 43, Hollandiában, Spanyolországban és Romániában közel 40, Magyarországon 36, Lengyelországban 35, Németországban, Franciaországban, Görögországban, Litvániában, Lettországban, Észtországban, Olaszországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban 28 és 32% közötti volt ez az arány. Az EU27 összességében 33%.

Az EU27 országaiban 2010-ben és 2012-ben átlagosan 40% körüli volt a női dolgozók számaránya. A férfiak aránya 80-60% közötti volt csökkenő sorrendben: Máltán, Dániában, Írországban, az Egyesült Királyságban, Belgiumban, Csehországban, Franciaországban, Luxemburgban, Spanyolországban, Finnországban, Szlo-

vákiában, Németországban, Svédországban és Hollandiában, szintén főként ott, ahol a legkevesebb a 4000 EUR termelési értéknél kevesebbet termelő gazdaságokban dolgozók számának, illetőleg legmagasabb a főfoglalkozásúak aránya. A női dolgozók aránya 40% feletti volt viszont a nagyszámú és ugyanakkor keveset termelő gazdaságokkal bíró országokban: szintén csökkenő sorrendben 50 és 43% közötti Litvániában, Lettországban, Romániában, Horvátországban, Magyarországon (46%), Szlovéniában, Portugáliában, Észtországban, Lengyelországban, Bulgáriában és Olaszországban. Hasonlóak az arányok teljes munkaidőre átszámítva is.

FOGYASZTÁS, ÉRTÉKESÍTÉS

Végül szóljunk néhány szót a kisgazdaságok fogyasztásáról. *Féret (2013)* hivatkozott írásában azt írja, hogy minden 2 vagy 5 ha-nál kisebb és 2000, továbbá 8000 EUR standard termelési értéknél kevesebbet termelő farm tekinthető az EU-ban szubzisztensnek, azaz önellátónak vagy félig szubzisztensnek. Az önellátás vagy félönellátás kritériuma az EU statisztikai megítélése szerint, ha a gazdaság termelésének kevesebb mint 50%-a kerül értékesítésre. Eszerint az EU 12,1 millió farmjának közel fele, 5,8 millió tekinthető ilyennek.

Magyarországra vonatkozóan ennél részletesebb felmérés áll rendelkezésre (7. táblázat).

A 7. táblázat azt mutatja, hogy az összeírás szerint csak az 1 ha-nál kisebb gazdaságok felelnek meg a fenti önellátási kritériumnak, termelésük 74%-át fogyasztva el. *Davidova (2009)* megállapítását igazolva – miszerint az új EU-tagországokban a kisgazdaságok is értékesítenek, legalábbis helyben –, az 5 ha-nál kisebbek már termelésük 70%-át értékesíthetik, és a mai technikai körülmények között még mindig kisgazdaságnak tekinthető 5-10 hektárosok között már 52% termel elsősorban értékesítésre. Az elsősorban kereskedelmi értékesítők valószínűleg főként az intenzív zöldség-, gyümölcs-, dísznövénytermelők közül kerülnek ki. A felesleget értékesítők többsége viszont általában a helyi piacokon értékesít.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az Európai Unió országainak mezőgazdaságában a gazdaságok és az ott dolgozók sokasága található. Igen nagy a kis területű és a keveset termelő gazdaságok és az azokban dolgozók száma, különösen a szegényebb dél-európai és a volt szocialista országokban. Ugyanakkor, míg az EU28 országának 12,2 millió gazdaságából a 2 ha-nál kisebbek területe 2,5%-át tette ki 2010-ben az összes gazdasági területnek és 5,5 millió, azaz 44,6% volt kisebb 2000 EUR standard termelési értékűnél, addig több mint 50% volt a 100 ha-nál nagyobb gazdaság területi aránya és 31% termelt többet 500 000 EUR értéknél (az ennél nagyobbakról, amelyeknek szintén jelentős az aránya, sajnos nincsenek pontos adataink). A fejlett, sőt nálunk kisgazdálkodónak hirdetett európai országokban – közöttük pl. Dániában – 52-74% között változik a 100 ha-nál nagyobb gazdaságok területi aránya és 28-40% között az 500 000 EUR-

7. táblázat

A mezőgazdasági kistermelők értékesítése

(M. e.: %)

Hektár	0<=1	1<=5	5<=10
Kizárólag saját fogyasztásra termel	74	30	12
Saját fogyasztáson felüli felesleget értékesít (50%-ig)	17	35	36
Elsősorban értékesítésre termel (50%-on felül)	9	35	52

Forrás: 2010. évi Általános Mezőgazdasági Összeírás, KSH, Budapest

nál többet termelőké. A rendszerváltozás után földprivatizációt végrehajtó – és többnyire kisgazdálkodásra törekvő – volt szocialista országokban a kis átlagterületek mellett is jelentős, 50-től 90%-ig terjedő a nagygazdaságok területi aránya és számottevő arányú területtel rendelkeznek a nagy termelési értéket termelők.

Mindez arra mutat, hogy korunk technikai, technológiai és biológiai fejlettsége mellett hatékonyan termelni általában csak nagygazdaságokban lehet. A kisgazdaságok – egyes intenzív zöldség-, gyümölcs- és dísznövénygazdaságokat kivéve – főként melléktevékenység, hobbi- és önellátási célokat szolgálnak.

Ezt bizonyítja munkaerő-ellátottságuk is. Bár a gazdaságok dolgozói létszáma 25 millió az unióban, teljes munkaidőben számítva az a 10 milliót sem éri el. Az unió 27 tagországának átlagos mezőgazdasági foglalkoztatási aránya 5,1%. Teljes munkaidőben számítva azokban az országokban a legmagasabb a mezőgazdaság nemzetgazdasági foglalkoztatottsági aránya, amelyekben a legtöbb kisgazdaság található, azaz Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban és a dél-európai országok közül Görögországban és Portugáliában. A legkevesebb viszont – 1-1,5% közötti – a legfejlettebb országokban, így Luxemburgban, az Egyesült Királyságban, Svédországban és Németországban. Magyarország aránya (6,6%) a közepesek közé tartozik.

A teljes munkaidőben dolgozók aránya szintén ott nagyobb, ahol nagyobb arányban vannak nagygazdaságok, így Csehországban, Belgiumban, Luxemburgban, Dániában, Németországban és Hollandiában.

A 4000 EUR-nál kevesebb teljes termelési értéket termelő kisgazdaságokban dolgozók számának aránya az összesből az EU27 átlagában 53,1%. A legtöbb ilyen dolgozó Romániában található, majd Bulgáriában, Magyarországon, Cipruson és Máltán, Lettországban és Litvániában, Portugáliában és Horvátországban. A legkevesebben dolgoznak az ilyen csekély értéket termelő gazdaságokban Németországban és Hollandiában (1,6; 1,8%).

A mezőgazdasági munkaerő meglehetősen elöregedett. Bár az EU-országok összességében csak 10% a 65 éven felüliek aránya, de több országban 20-40% feletti. Magyarországon a KSH 2013-as adatai szerint az egyéni gazdálkodók 31%-a volt 65 év felett. Az EU27 gazdaságainak összességében 33% a 40 év alattiak aránya. A legtöbb 40 év alatti dolgozó azokban az országokban található, amelyekben a legmagasabb a gazdaságokban a főfoglalkozásúak aránya és legkevesebb a csekély, 4000 EUR termelési értéket sem termelő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol nehéz más munkát találni a mezőgazdaságon kívül.

Az EU27 országaiban átlagosan 40% körüli a mezőgazdasági női dolgozók számaránya. A férfiak aránya főként ott magas (60-80% közötti), ahol a legkevesebb a 4000 EUR termelési értéknél kevesebbet termelő gazdaságokban dolgozóké, illetőleg ahol a legmagasabb a nagyobb birtokok és a főfoglalkozásúak aránya. 40 százalék feletti viszont a női dolgozók aránya a legtöbb kisgazdasággal rendelkező országban, így Litvánia, Lettország, Románia, Horvátország, Magyarország, Szlovénia, Portugália, Észtország, Lengyelország, Bulgária és Olaszország gazdaságaiban.

Az Európai Unióban a kisgazdaságok egyik legfőbb jellemzőjének az önellátásra vagy a nagyobbrészt önellátásra való törekvést tekintik. A magyar statisztikai adatok azonban azt igazolják az egyéb kelet-közép-európai tapasztalatokhoz hasonlóan, hogy csak a legkisebbek, az 1 ha-t sem elérő gazdaságok teljesen önellátóak, esetlegesen némi felesleget értékesítve, az 1-5 ha közöttiek már rendszeresen értékesítik termelésük kb. 1/3-át és az 5-10 hektárosak 50%-on felül is értékesítenek rendszeresen, meghaladva a szubzisztencia vagy fél szubzisztencia nemzetközileg elismert 50% alatti kritériumát.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

[1] Burgerné Gimes A. (2001): A közép-európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése. Századvég, Budapest – Burgerné Gimes A. (2002): A mezőgazdasági földtulajdon és földbérlet. Akadémiai Kiadó, Budapest – Chayanov, A. V. (1966): On the Theory of Peasant Economy. Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illionis – Davidova, S. (2009): Subsistence and Semi-Subsistence Farming in Selected EU New Member States. Universtiy of Kent Scool of Economics Discussion Papers, September – Deininger, K. (1995): 'Collective Agricultural Production': „A Solution for Transition Economies?" World Development 23, 1317-1334. pp. – Djurfeldt, G. (1996): Defining and Operationalizing Family Farm from Sociological Perspective. Sociologia Ruralis, 36 340-355. pp – Féret, S. (2013): Semi-subsistence farming and small farms in the EU. Latest from Brussels, Main Stories June 7, EU – Gasson, R. – Errington, A. (1993): The Farm Family Business. Wallingford: CAB International – Mathijs, E. – Vranken, L. (2000): Farm Restructuring and Efficiency in Transition: Evidence from Bulgaria and Hungary. Prepared for presentation to the American Agricultural Economics Association 2000 Annual Meeting, Tampa FL, Juli 30 - August 2 – Raup, P. M. (1986): Family Farming: Rhetoric and Reality. Staff Paper P86-56 Department of Agricultural Economics and Applied Economics, University Minnesota, St. Paul – Schmitt, G. (1989): Warum ist Landwirtschaft überwiegend „bäuerliche Familienwirtschaft"? Berichte über Landwirtschaft 67, 161-219. pp. – Schmitt, G. (1991): Why is the agriculture of advanced Western economies still organized by family farms? Will this continue to be so in the future? European Review of Agricultural Economics, 18, 443-458. pp. – Schmitt, G. – Schulz-Greve, W. – Le, M. H. (1996): Familien und/oder Lohnarbeitskräfte in der Landwirtschaft? Das ist hier die Frage. Berichte über Landwirtschaft, 74, 211-231. pp.

[2] Agricultural census 2010 - main results Data from September 2013. Online. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Agricultural_census_2010_-_main_results – Farm structure statistics Data from April 2014. Online. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics – Eurostat Pocketbooks. Agriculture, forestry and fishery statistics, 2013 edition. Online. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2013, http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5968754/KS-FK-13-001-EN.PDF

[3] Magyarország mezőgazdasága, 2013. (Gazdaságszerkezeti összeírás – előzetes adatok.) Online. KSH, Budapest, 2014, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gszo/gszo_elozetes_2013.pdf

[4] Egységnyi munkateljesítmény (*annual work unit,* AWU) az egy mezőgazdasági munkaerő (családtagok munkáját is beleszámítva) éves teljes munkaidőre átszámított teljesítménye. A meghatározott teljes munkaidő-minimumok országonként különbözőek. Ha a nemzeti adatok nem állnak rendelkezésre, akkor az Eurostat 225 nyolcórás munkanapot, azaz 1800 órát számít teljes munkaidőnek.

[5] EU Agricultural Economics Briefs, No 8 July 2013: How many people work in agriculture in the European Union? An answer based on Eurostat data sources. Online. http://ec.europa.eu/agriculture/rural-area-economics/briefs/pdf/08_en.pdf –

[6] A táblázatok adatai – egyéb megnevezéseket kivéve – a minimális mérhetőségi határ feletti gazdaságokra vonatkoznak. Az EU gazdaságszerkezeti összeírásában gazdaságnak tekintenek minden, egy természetes személy (*natural person*) birtokában és vezetése alatt álló gazdaságot (*„agricultural holding is defined as a unit under single management"* – Eurorstat) egy bizonyos minimális mérhetőségi határ felett, amelyet az egyes országok önállóan állapítanak meg. (Gazdaságküszöb Magyarországon az, amelynek termőterülete legalább 1500 m².) Ilyen az Eurostat szerint a gazdaságok 98%-a az EU27; illetve EU28-ban. (A statisztikai adatok szerint a volt szocialista országokban jelentős a társas gazdaságok aránya. Többek között ezért is kétségesnek tűnik az átlagos 98%-os arány.) A definícióból látható, hogy az meglehetősen tágan értelmezett és meglehetős szabadságot hagy az egyes statisztikát közlő tagországok számára az értelmezésre. Sejtésem szerint az adatokból kitűnően egyes volt szocialista országok – pl. Csehország és Szlovákia – holdingnak tekintik statisztikáikban a társas gazdaságokat is. De az általunk tárgyalt kis gazdaságok minden valószínűség szerint nagy többségükben egyéni gazdaságok.

[7] A magyar mezőgazdasági termelékenységről írt vitaindító cikket *Mészáros Sándor – Szabó Gábor* (2014): Hatékonyság és foglalkoztatás a magyar mezőgazdaságban. Gazdálkodás, 58. évf. 1. sz.

Summary

THE SITUATION OF SMALL FAMILY FARMS IN THE EUROPEAN UNION

By: Burgerné Gimes, Anna

Keywords: European Union, small farms, area, production, labour, consumption, sale.

There are a great number of small farms in the European Union (EU) Member States. Their problems have been discussed in many economic and sociological studies. The aim of this study is to investigate and analyse the present situation of small farms in EU Member States based on some important characteristics. Most small farms can be found in Southern Europe and in the recently accessed Central-Eastern European countries; however, their numbers are declining everywhere as they are replaced by larger farms. In spite of the large numbers of such farms, their shares of the agricultural area are small. These shares are somewhat greater in the South European and recently accessed EU Member States, particularly in the poorest ones. By contrast they generally occupy small fractions of the total agricultural area in the most developed Western European countries. However, a great number of people are working on small farms, although their numbers in terms of annual work units, (i.e. converting them into full time annual work) are much smaller, often less than half of the original numbers. Their shares in the national employment statistics, as a rule, are small as well, however they are somewhat larger than the average in some Southern and poorer EU Member States. Farms which are larger than 100 ha and produce high production values occupy the greater part of the agricultural area of most countries. They employ most of the full-time workers. The number of small farms is high, however their productivity, as a rule, is low.

GLOBAL TRENDS IN MEAT PRODUCTION, TRADE AND CONSUMPTION

By: Kozák, János

Keywords: food security, animal product, meat production, meat consumption, meat market.

The world's population more than doubled between 1960 and 2010. The production of basic foods such as meat has even surpassed the world's population. Global crisis phenomena and animal epidemics have caused temporary breakdowns in the dynamics of production. Epidemics have led to market problems and have affected the global trade and consumption of meat. Increases in the production and globalisation of the meat market have increased the access to meat products. As income grows (within limits), food consumption tends to change in favour of meat products. However, there are large regional disparities in global meat consumption. Average per capita meat consumption reaches about 80 kg per year in the developed regions but only 37 kg in the developing ones. With the growth in the world's population and per capita GDP (besides other factors), meat production from all livestock species has increased, although at a reducing rate in recent years. The dynamics of total meat production have been surpassed by that of poultry and pig meat. Thus, meat production has changed in favour of livestock fed grains including cereals